

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MADDİ KÜLTÜR

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA TRABZON KADINININ GİYİM-KUŞAMI

Temel ÖZTÜRK¹

Giriş

Giyim-kuşam, insanların ihtiyaçları yönünde şekillenmiştir. Ahlaki kurallar çerçevesinde insanoğlu, örtünmek için giyim-kuşamına önem vermiştir. Temelde ihtiyaçla ortaya çıkan giyim, tarih boyu zarafet ve zevkler ölçüsünde farklı şekillerde gelişmiştir. Giyinme, zorunlu ihtiyaçlar dışında toplumsal, siyasî, ekonomik ve meslekî statünün de bir göstergesi olmuştur. Nitekim Gelibolulu Mustafa Âlî giyim-kuşamı toplumda sosyal sınıflar arası bir denge unsuru olarak belirtmektedir (Gelibolulu Mustafa Ali, 1997, ss. 112-113).

Toplumsal açıdan giyinme biçimi, bir milleti diğer milletlerden ayırmaktadır. Örneğin Osmanlı toplumunda gayri Müslim kadınların sarı renkte ayakkabı giymemeleri, Müslüman bir kadının dini kuralları gereği, sokağa çıktığında gözleri dışında saçını ve vücudunu örtmesi bu ayrımı doğrulamaktadır (Quataert, 1997, ss. 403-425). Görüldüğü üzere ekolojik ve ekonomik koşulların, toplumsal değer yargıları ile kişisel tercihlerin biçimlendirdiği giyim-kuşam önemli bir kültür taşıyıcısıdır.

1 Prof. Dr. KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 61080 Kampüs/Trabzon, tozturk61@gmail.com

Trabzon Kadı Sicillerine (bundan sonra TŞS kısaltması ile) göre tespitini yapmaya çalıştığımız 1700-1750 arası kadın giyimi 52 sicil gözden geçirilerek hazırlanmıştır. Bu siciller incelendiğinde konuyu aydınlatacak 80'den fazla tereke kaydı olduğu görülmüştür. Bunlar arasında tüm terekelerin incelenmesi yerine tereke sahipleri kadınların toplumdaki sosyal konumlarına, yerleşim yerlerine ve gelir miktarlarına bakarak yüzyılın ilk yarısındaki zaman mefhumunu da dikkate alınarak 11 tereke değerlendirilmiştir. Bunların biri zimmi (TŞS, No: 1907, s. 32), ikisi de aslen Trabzon dışında olup burada yerleşen Müslüman kadın terekesidir (TŞS, No: 1910, s. 21; TŞS, No: 1897, s. 90).

Öte yandan terekelerde giyim eşyalarının eski oluşlarına göre *köhne*, yeni oluşlarına göre *cedid*, kullanılabilir durumda oluşlarına göre de *müstamel* terimleriyle durumları belirtilmiştir. Büyük olanları *kebir*, küçük olanları da *sağır* terimleriyle zikredilmişlerdir. Ayrıca çalışmada okunamayan bazı terimler üç nokta (...) ile belirtilmiştir. Sosyal statü açısından zengin ve fakir olan tereke sahiplerini göz önünde bulundurduğumuzda toplumu gelir düzeyi açısından temsil edecek bir istatistiki yapı ile karşı karşıya kaldığımızı söyleyebiliriz. Zira tereke kayıtlarında defin vs. masrafları düşülmeden 9 kuruş 16 paralık terekesi olan olduğu gibi (TŞS, No: 1904, s. 61) 2985 kuruş 19 akçalık terekesi olan da vardı (TŞS, No: 1907, s. 32).

Araştırma yaptığımız sicillerdeki terekeler ekonomik ve sosyal statü açısından geniş bir yelpazeye sahip olup zengin bir kültürel malzemeyi içermektedir. Bu malzemenin değerlendirilmesinde metot olarak insan bedeninin kısımları itibariyle giysinin tamamlayıcısı üzerinden konuyu ele almamız daha akıcı olacaktır. Ayrıca bazı terekelerde rastladığımız farklı kumaş türleri, öncelikle bunların açıklanmasını da gerekli kılmaktadır.

Terekelerdeki Kumaş Türleri

Terekelerde üretim maddesi olarak kumaş türleri arasında yünlü, pamuklu ve ipekli dokumalar bulunmaktadır. Yünlü dokumaların başında çuka gelmektedir. Çuka mevcut giysilerin üretim maddesi olması sebebiyle listelerde en çok adı geçen kumaş türüdür (TŞS, No: 1901, s. 41, TŞS, No: 1903, s. 19). Çuka veya diğer ifadesiyle çuha en kaliteli yünden yapıldı. Osmanlı pazarlarında, bunların yerli üretimleri olduğu gibi ithalleri de bulunabiliyordu (Tezcan, 1993, ss. 23-25). Terekelerdeki çukalar yeşil, neftî ve sarı renkli olmak üzere daha çok renkleri üzerinden listelere yansımıştır (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1893, 11; TŞS, No: 1917, s. 59). Bir başka yünlü kumaş olan sof, yünden ve keçi kılından dokunan kumaştır (Koçu, 1969, s. 208; Pakalın, I, 1993, s. 1). Terekelerde sadece bir yerde feracenin kumaşını belirtmek için zikredilmektedir (TŞS, No: 1901, s. 11). Sof gibi dalgalı ancak düz rengi yansıtan hare de yünlü kumaşlar içerisinde listelerde yer almaktadır (Koçu, 1969, s. 128; TŞS, No: 1903, s. 19). Ayrıca iplikleri çapraz olarak dokunan şayak da yünlü kumaşlar arasında terekelerde belirtilmektedir (Koçu, 1969, s. 217; TŞS, No: 1897, s. 90).

Pamuklu dokumaların başında ise keten gelmekteydi. Keten, ismiyle anılan bitkinin liflerinden yapılan, kayıtlarda oldukça fazla zikredilen bir dokumadır (Sâmi, 1989, s. 1145). Listelerde çoğunlukla liflerden yapılan bu kumaşın çeşitleri ifade edilmektedir (TŞS, No: 1896, s. 24; TŞS, No: 1897, s. 90; TŞS, No: 1903, s. 19). Pamuklu dokumalardan bir başka kumaş olan bez, beyaz olarak ketenden dokunurdu. İpliğinin cinsi, dokunuşu, sert-yumuşak oluşuna göre çeşitleri vardı

(Tezcan, 1993, ss. 21-23; Koçu, 1969, s. 35). Ancak kayıtlarda sadece bir yerde Acem bezi olarak belirtilmektedir (TŞS, No: 1901, s. 11). Buna binaen pamuklu kumaş türü olan alacalar çokça tercih edilmekteydi. Listelerde Şam alacası olarak üretim yerleri de belirtilmekteydi (TŞS, No: 1901, s. 41). Karışık rengi ifade eden bu kumaş lacivert zemin üzerine sarı çizgili olarak üretiliyordu. Oldukça dayanıklı olan alacalar bilhassa Anadolu'da yaygındı (Pakalın, I, 1993, s. 43-44). İnce pamuklu kumaştan basit bir dokuma tekniğiyle üretilen boğası ise beyaz ve renkli olmak üzere kalitesine göre birçok çeşide sahipti (İnalçık, 1979-1980, s. 34). Pamuklu dokumalar arasında son olarak çit zikredilmektedir (TŞS, No: 1901, s. 11). Bu kumaş, çiçekli ve şekilli basma yerine kullanılmış zamanla yerini pamuklu kumaş olan basmaya bırakmıştır.

Terekelerde ipekli kumaş olarak hatayi, bürümcek, diba ve kutni kaydedilmiştir. Türkistan'dan gelme bir kumaş olan hatayi, ince ipek ve kılaptanla dokunmuş sert bir kumaştır (Tez, 2009, s. 16). Listelerde mavi ve mor rengi yanında (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1901, s. 41) üretildiği yer açısından Venedik hatayisi olarak da yer almaktadır (TŞS, No: 1901, s. 41). İpekli kumaşlardan bürümcek ise ham ipekten pek az miktarda keten ipliği katılarak dokunan yazlık bir kumaştır. Kadınlar bilhassa ince bürümceği tercih ederlerdi (Koçu, 1969, s. 48). Öte yandan kaliteli bir ipekli kumaş olan kutni pamuk ipliği karışık atlas taklidi bir kumaştı (Koçu, 1969, s. 161-162). Tereke listelerindeki ipekli kumaşlar içerisinde sonuncu olan diba da ipekli ve renkli bir kumaş olarak Trabzonlu kadınların tercihi arasında bulunmaktaydı (Pakalın, I, 1993, s. 449).

İç Giyim Kıyafetleri

İç giyim kıyafetlerinde donlar vazgeçilmez giysilerdendir. Bunları tamamlayanlar arasında iç giysi olarak değerlendirilemeyen ancak terekelerde donlarla birlikte zikredilen gömlekler yer almaktadır. Ayrıca listelerde terlik olarak geçen ve günümüzde atlet görevi gören farklı bir giysi de bulunmaktadır. Böylece terekelerde iç giysisi olarak don ve gömlekler başlığında terlikleri de zikredebiliriz.

Kadın donlarının paçası genelde dantelle süslüydü (TŞS, No: 1903, s. 19; Davis, 2006, s. 207). Çoğunlukla sadece don olarak kayıtlı olan bu giysi kadınların tercihine göre mor hatayiden ve Şam alacasından da olabilmekteydi (TŞS, No: 1901, s. 41). Vücuda belden aşağıya giyilenler de olduğu gibi donlar da uçkurlarla bağlanırdı (TŞS, No: 1897, s. 90). Donlara takılan uçkurlar dar, şalvar veya çakşırın üzerine geçirilenler daha geniş olurdu (Koçu, 1969, s. 236).

Vücudun üst kısmını örten gömleklerden önce birkaç yerde kaydedilen terlikler de önemli iç giyim kıyafetidir. Terlik ayağa giyilen bir eşya olarak düşünülse de (Sâmi, 1989, s. 400) gömleklerle zikredilmeleri vücudun terini almaya yarayacak bir iç giyim eşyası olduğunu akla getirmektedir. Listelerde renkleri yönünde sadece beyaz renginde olmaları onların bu yönüyle tercih edilen bir iç giyim ürünü olduğunu da ortaya koymaktadır (TŞS, No: 1896, s. 24).

Kadın gömlekleri terlik kullanılmadığı zaman iç giyimin vazgeçilmez temel unsurlarındandır. Kadınların en çok önem verdiği giysi türleri arasında bunlar yer alırdı. Zira listelerde en fazla karşımıza çıkan giysi gurubunda gömlekleri görmekteyiz. Dönemin Trabzonlu kadınları aralarında köhne olanları da olmakla beraber bir renk cümbüşünü andıran farklı gömlekleri tercih etmekteydiler. Bunlardan en çok tercih edileni melez ve bürümcek gömlekler yanında ipek kenarlı göm-

leklerdi (TŞS, No: 1901, s. 41; TŞS, No: 1903, s. 19). Farklı bir kullanımı göstermesi bakımından hamam gömleklerinden başka kolanlı ve sırmalı olanları da tercih edilirdi (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1903, s. 19; TŞS, No: 1904, s. 61).

İç Giyimın Tamamlayıcısı Olarak Beden Kıyafetleri

İç giyimın üzerine giyilen tüm eşyalar beden kıyafetlerinin tamamlayıcısıdır. Bu grupta entarilerden kürk ve kaftanlara kadar geniş bir eşya grubuyla karşılaşmaktayız. İnsanın giyim sırasını göz önünde bulundurursak önceliği entariler alır. Bunları hırka ve kebeler takip eder. Kürk ve kaftanlar üst eşyaları olarak evde ve sokakta giyilebilirler. Aslında bir sokak kıyafeti özelliği taşıyan ve sosyal konumun bir göstergesi olarak ön plana çıkan cübbe ve feraceler de tüm giysilerin üstüne giyilebilmektedir.

Sokakta ve evde giyilebilen entarilerden başka gece yatırken giyilenler de mevcuttu. Bu yönleriyle entariler dış görünümün ilk ve en önemli unsurlarındandır. Bu yönde Trabzonlu kadınların çokça tercih ettiği alaca entariler kaliteli olmakla beraber farklı fiyatlara sahipti. Alacadan yapılan entarilerin en ucuzu 20 para değerinde iken (TŞS, No: 1897, s. 90) en pahalısı 3,5 kuruş ile müstamel kutni alaca entari idi (TŞS, No: 1893, s. 11). Üretildikleri kumaşlar açısından daha çok hatayi, acem bezi, diba kumaşlardan yapılan entariler ön plana çıkmaktaydı (TŞS, No: 1901, s. 11). Renk olarak çoğunlukla beyaz renkli entariler yanında al renkli kumaşlardan yapılanlar da tercih edilirdi (TŞS, No: 1874, s. 45). Öte yandan kadınların ev içi kıyafetleri arasında iç giyim veya gömleklerinin üzerine ihram giydikleri de görülmektedir. Zira listelerde eski bir ihram da kayıtlıdır (TŞS, No: 1907, s. 32). Yine bunların yanında hamam elbiseleri de bu kategoride farklı bir kullanımı işaret etmektedir (TŞS, No: 1893, s. 11).

Üst giyiminde önemli bir yere sahip olan hırka, entarinin üzerine giyilen dize kadar veya daha kısa olarak pamuklu kumaştan dokunan elbisedir (Sâmi, 1989, s. 578). Terekelerde sadece bir yerde gömlekle birlikte zikredilmektedir (TŞS, No: 1893, s. 11). Ayrıca listelerde kebe olarak kayıtlı bulunan giyim eşyası da hırka türü giysilerdendir. Birkaç yerde ismi geçen kebenin (TŞS, No: 1896, s. 24) daha çok Yanbolu üretimi kullanılırdı (TŞS, No: 1907, s. 32). Aslında bunlardan daha fazla kullanıma sahip olanlar diğer üst giysilerin tamamlayıcı bir aksesuarı olan kuşaklardı. Kemer görevini gören kuşakların daha çok yeşil renkleri kadınlar tarafından tercih edilmekteydi (TŞS, No: 1874, s. 45). Hemen hemen bunların tümü gümüş ve altından oluşmaktaydı (TŞS, No: 1896, s. 24; TŞS, No: 1901, s. 11-12). Genelde entari ve hırka gibi üst giyim eşyaları üzerine takılan kuşaklar feraceler üzerine de bağlanabilmekteydi (TŞS, No: 1893, s. 11). Dokuma türü açısından ipek ve yünden yapılan kuşaklar şal ve geremsude olarak listelerde yer almaktadır (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1907, s. 32). Bu tür kumaş kuşaklar yanında çoğunlukla gümüş ve altın çengel kuşak tarzında metal olanlar rağbet görürdü. Üretildikleri yer açısından Keşan ve Uşak kuşakları daima ön plandaydı (TŞS, No: 1901, s. 41; TŞS, No: 1907, s. 32). Görüldüğü üzere içlerinde köhne olanların da yer aldığı kuşaklar kullanım açısından iç ve dış giyim üzerine usulüne uygun sarılmaktaydı.

Öte yandan kuşaklardan daha geniş ve belden aşağısının büyük bir kısmını saran peştamallar da bir nevi kuşak görevi görmektedir. Peştamallar gerek entariler üzerine gerekse hırkalar üzerine sarılırdı. Bir tür yerel kıyafet olan bu giysinin çoğunlukla güvezi ve kırmızı olanları tercih

edilirdi (TŞS, No: 1874, s. 45). Ayrıca farklı bir kullanım estetiğini yansıması açısından kırk kalem peştamallar da tercih edilenler arasındaydı (TŞS, No: 1903, s. 19). Kırk kalem peştamallar muhtemelen üzerindeki dikey çizgileri yönünde farklı deseni vurgulamaktadır. Ancak kırk kalem ifadesi peştamalin alım satımına yönelik tanıtımına ilişkin bir marka ve kalite deyimini de akla getirmektedir.

Üst giyimin son unsurları arasında yer alan kürk ve kaftanlar bilhassa kışın soğuktan korunmak amacıyla giyilirdi. Kürkler hayvan postlarının ıslahı işlemlerinden sonra kumaşlarla kaplanması sonucu oluşturulurdu (Oğuz, 2011, s. 111). Dönem içerisinde kadınlar çok sayıda kürke rağbet etmektedir. Trabzon'da kadınların giydiği kürkler çuka, hatayi ve geremsude kaplıydı (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1893, s. 11; TŞS, No: 1901, s. 41). Üretim maddesi olarak en çok tercih edilen zerdeva kürkleri olup (TŞS, No: 1917, s. 59) bunları sincap, kakım, kedi ve kuzu kürkleri takip etmekteydi (TŞS, No: 1893, s. 11; TŞS, No: 1901, s. 11; TŞS, No: 1910, s. 21-22). Sarı ve yeşil renklerinin hâkim olduğu kürk kaplama tekniğine tek farklı örnek cebe kürktür (TŞS, No: 1901, s. 11). Kullanım yönünden ise Trabzon kadınları tam beden kürkleri yanında yarım beden kürklerini de tercih etmektedirler (TŞS, No: 1874, s. 45 TŞS, No: 1897, s. 90). Ayrıca muhtemelen şeffaflığıyla ön plana çıkması yönünde farklı bir kullanım tarzını vurgulayan zenne kürk de kadınların listeleri arasında yer almaktadır (TŞS, No: 1907, s. 32).

Entari veya gömlek üzerine giyilen kaftanlar dış görünüm açısından değer yargısı oluşturacak bir giysidir. Hatta kaftanın bu yönüyle kürkten daha ehemmiyet arz ettiği söylenebilir. Zira incelediğimiz terekelerde Trabzonlu kadınların en fazla bulundurdıkları giysi türlerinden biri de kaftanlardır. Köhne de olsa hemen hemen her Trabzonlu kadının bulundurduğu kaftan çok çeşitli renkleri ve özellikleri içermektedir. Al, mavi ve alaca renklerinden oluşan kaftanlardan Şam alacası, Edirne şahisi ve Venedik hatayisi dikkat çekenlerdendir (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1893, s. 11; TŞS, No: 1901, s. 41). Dönem içerisinde giyilen kaftanlar yün, pamuk ve ipek dokumalardan üretilirdi. En fazla tercih edileni ipekli dokumalardır. Bunlar arasında hatayi, diba ve kutni kaftanlar öne çıkmaktadır (TŞS, No: 1893, s. 11; TŞS, No: 1917, s. 59). Yünlülerden sadece hare, pamuklularda ise keten kaftan tercih edilirdi (TŞS, No: 1903, s. 19).

Terekelerini incelediğimiz Trabzon'daki kadınların üst giysilerinden sonuncusu veya en üst giysileri cübbe ve feracelerdir. Sosyal statü açısından tercih edilen cübbe, hare ve çuka kumaşı olan yünlü dokumlardan yapılırdı (TŞS, No: 1901, s. 11-12, 41). Sadece iki kayıta yer alan cübbeden ziyade ferace tercih edilirdi. Aslında ferace, kadınların tercih ettiği tam bir sokak kıyafetidir. Arapça bir kelime olan ferace, önu açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun, yuvarlak veya "V" yakalı ön açıklığının iki yanında yer alan dikey yırtmaç cepli bir tür cübbe şeklindeki elbisedir (Tezcan, 1995, s. 350). Trabzon'da kadınların giydikleri feracelerin tümü çuka, şayak ve sof gibi yünlü kumaşlardan üretilip çoğunlukla mavi ve nefli renkleri tercih edilirdi (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1901, 11-12).

Baş Giysileri

Trabzon'da kadınların başlarına giydikleri eşyalar oldukça geniş bir yelpazeyi ortaya koymaktadır. Makrama ve yemenilerden, çember ve yaşmaklara kadar birçok baş giysisini listelerde görmekteyiz. Baş, soğuk ve sıcaktan korumak amacıyla gündüz ve yatarken de giyilebilen baş giysileri zarafet ve sosyal statünün de göstergesidir. Zira nakışlı ve süslü olanları bunu teyit etmektedir.

Baş giysileri arasında listelerde en fazla zikredilenler makrama ve çemberlerdir. Makrama, kenarları işlemeli bir başörtüsüdür (Pakalın, II, 1993, s. 392-393). Kayıtlarda beyaz şeritli baş makramaları ve kullanılabilir durumda olan Hindi baş makraması olarak belirtilmektedir (TŞS, No: 1874, s. 45). Tarihi süreçte kadınların vazgeçilmez baş giysilerinden biri olan çember ise dönem içerisinde de Trabzonlu kadınlar için aynı fonksiyonu üstlenmiş ve listelerde en çok kaydı geçen giysiler arasında yer almıştır. Teri almak için boyuna da sarılan çember asıl alın kısmına bağlanırdı (Koçu, 1969, s. 70). Beyaz, yeşil ve bilhassa kırmızı renkli çemberlerin sırmalı ve mumi olanları daha çok tercih edilirdi (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1910, s. 21-22). İşlemeli olarak da kullanılan çemberler farklı bir kullanım alanı olarak hamam ve poşu çember olarak da kayıtlara yazılmaktadır (TŞS, No: 1901, s. 41; TŞS, No: 1903, s. 19).

Başörtülerinden pamuklu dokuma olup beyaz ince tülbenkten (Tezcan, 1993, s. 23) yapılan yemeni, çemberler gibi çoğunlukla evde günlük giyilirdi. Kadınların tercihleri ise ipek kenarlı ve kenarsız olanları yönündeydi (TŞS, No: 1903, s. 19). Bunun yanında başı kapatmak için bu dönemde kadınlar tarafından yaşmaklar da kullanılırdı (TŞS, No: 1896, s. 24). Özellikle Lale Devri'nin etkisiyle renkli feracelerin tamamlayıcısı olarak şeffaf yaşmakların sıkça bağlandığı görülmektedir (Özder, 1999, s. 46; Gürtuna, 1999, s. 193). Ayrıca baş giysileri yanında yüzün belli kısımlarının örtülmesi için kadınlar tarafından peçe ve poşular da kullanılmıştır (TŞS, No: 1901, s. 41). Yine kadınların başlık olarak tercih ettikleri gelişigüzel sarılmış sarık olarak anlam bulan altın incili bir perişaniyi (Koçu, 1969, s. 191) de listelerde görmekteyiz (TŞS, No: 1874, s. 45). Bunların dışında baş giysisi olarak sadece bir terekede ise fes zikredilmektedir (TŞS, No: 1901, s. 41).

Ayak Giysileri

Bu grupta ayakkabı olarak kayıtlarda belirtilenlerden başka mest, pabuç, çizme ve nalın da ifade edilmektedir. Ayağa giyilenler içerisinde en çok tercih edilenler arasında ayakkabı olarak da kaydedilen giysi yer almaktaydı. Bunlar arasında kumaş olanlar olabildiği gibi daha çok beyaz renkleri tercih edilirdi (TŞS, No: 1901, s. 11-12). Aslında ayağa giyilenlerin tümünü kastetmesi açısından genel bir ifadeyi ön plana çıkaran ayakkabı teriminin yanında Trabzonlu kadınlar mest, çizme ve pabuç giyimini tercih ederlerdi (TŞS, No: 1897, s. 90). Ayakkabı içine yerleştirilen keçeler de kadınların tercihi yönünde listelerde karşımıza çıkmaktadır (TŞS, No: 1901, s. 11-12). Ayak giysilerine yardımcı fonksiyon olarak kullanılan keçe bilhassa ayağın sıcak tutulması ve terin önlenmesini sağlardı. Öte yandan tahtadan yontularak yapılan ve ayağı tutması için köseleden tasma bulunan zemini taş döşeli nalınları da listelerde görmekteyiz (Koçu, 1969, s. 179). Bu yönde kadınların giydikleri nalınlar işlemeli olurdu (TŞS, No: 1903, s. 19).

Takı, Aksesuar ve Süs Eşyaları

Gösteriş ve statünün yanında zarafetin de sembolü olan bu gruptaki eşyalar kadınlar için vazgeçilmezdi. Trabzonlu kadınların bu yöndeki birikimleri bunun bir teyidi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zira terekelerdeki bu grup eşyalardan yüzük, bilezik, küpe, hatem, düğme ve zincirler dikkat çekmektedir. Altın bilezik kadınların dönem içerisindeki sosyal sınıf göstergesinin en dikkat çekici unsurlarındandı. Her ne kadar altın bir bilezik gayrimüslim bir kadının terekesinde yer alsada zengin Müslüman kadınların mirasları arasında da bulunmaktadır (TŞS, No: 1901, s. 41; TŞS, No: 1907, s. 32). Benzer bir fonksiyonel özelliği yüzüklerde de görebilmekteyiz. Ancak yüzükler veya küpeler sınırlı sayıda bir kadın grubunu değil kullanımda daha geniş bir grubu işaret etmektedir. Özellikle yüzükler içerisinde altın ve elmas olanlarından taşlı, broz ve fener gibi farklı şekilleri içerenlerine kadar birçok çeşidi Trabzonlu kadınların parmaklarında görebiliriz (TŞS, No: 1901, s. 11-12; TŞS, No: 1904, s. 61; TŞS, No: 1907, s. 32). Ayrıca Trabzonlu kadınlar daha çok parmakta işlem gören bir aksesuar olması açısından sosyal statüde ayrı bir yere sahip olanlarının bir tercihi olarak altın ve gümüş bir hatem de bulundurmaktadırlar (TŞS, No: 1874, s. 45).

Öte yandan farklı şekillerde olan küpelerden tamamen altın ve inci askılı olanları tercih ediliyordu (TŞS, No: 1903, s. 19). Yine Trabzonlu kadınların muhtemelen boyunlarına taktıkları altın zincirler şekil olarak farklılık arz etmekte ve bilhassa top altın kullanımı öne çıkmaktaydı (TŞS, No: 1874, s. 45). Bu yönde listelerde yer alan inci ve altın boğaz dizmesi de bunun bir göstergesidir (TŞS, No: 1907, s. 32).

Giyim-kuşamı tamamlayan aksesuarlar içerisinde sim düğmeler yanında bilhassa başa takılan takıyye, sorguç ve istefan yer almaktadır. Sim düğmelerin birçok çeşidi kadınlar tarafından kullanılmaktaydı. Bunlar arasında yıldızlı, kafesli ve kafesiz olanlar bilhassa tercih edilirdi (TŞS, No: 1874, s. 45; TŞS, No: 1901, s. 41). Altın olan takıyye ve sorguç sadece Hoca Halil Mahallesindeki Ayşe'nin terekesinde yer almaktaydı (TŞS, No: 1874, s. 45). Farklı bir kullanımı göstermesi bakımından yine sadece bir kadının listesinde yer alan sim saç bağı da dikkat çekmektedir (TŞS, No: 1907, s. 32). Öte yandan genelde Hıristiyanların nikâhta gelinin başına mücevherli taç olarak taktıkları istefan (Sâmi, 1989, s. 102) Müslüman bir kadının terekesinde tespit edilmiştir (TŞS, No: 1874, s. 45). Bu kayıta istefanın incili olduğu da vurgulanmaktadır.

Sonuç

Folklorik izlerin tespiti açısından Trabzon'da kadın kıyafetinin detaylarını belirlememizde terekeler önemli veriler sağlamıştır. Böylece 18. yüzyılın ilk yarısında Trabzon'da giyim-kuşam kültürü temel unsurlar ölçüsünde farklı sosyal kesimden kadınların terekelerinin incelenmesi ile zengin bir malzemeyi ortaya koymuştur. Giyilen elbiselerde birçok kumaş türünün tercih edildiği görülmektedir. Bunların başında pamuklu, yünlü ve ipeklili kumaşlar gelmektedir. Kumaşların farklı dokuma ve desenlere sahip olmaları kıyafet çeşidini de artırmıştır.

Buna göre kadınlar uçkurlarla bağlanan donlar ile günümüzde atlet görevi gören terlik ve bazen terlik giyilmediği zamanlarda da gömlekle giyime başlamaktadırlar. Bunların üzerine entari üstten de hırka ve yelek türünden mevsimsel giyim eşyalarını tercih etmişlerdir. Gerekirse

bunlar süslü kuşaklarla bel bölgesinden bağlanırdı. Bu ev içi giyimini peştamallar tamamlardı. Kürk ve kaftanlar, ev içinden başka sokak kıyafeti olarak hırkaların üzerine giyilirdi. Bazen bunların yerini özel bir sosyal statüye sahip kişilerin tercihi olarak cübbe ve feraceler alırdı. Özellikle kadınların tam bir sokak kıyafeti olan feraceler kadın giysisinin en son aşamasıydı. Üstlük giysileri bilhassa kadınların süslü kemerleri ile bağlanmaktaydı. Böylece bel bölgesi keseler, divitler vs. çeşitli eşyaların taşınabileceği uygun bir yapı almaktaydı.

Trabzon'da kadınlar baş giysisi olarak makrama, çember ve yaşmak ile takıyeler kullanırlardı. Ayrıca kadınlar çember ve yaşmak türü başlıklar yanında peçe de takarlardı. Ayaklara giyilen çoraplar yanında mest ve çizme en çok kullanılanlar arasındaydı. Ayakkabılardan nalın da isteğe göre tercih edilirdi. Giyimin zarafetini gösteren takı ve süs eşyaları genellikle kadınların vaz geçilmez tercihleriydi. Ellere takılan yüzük ve bilezikler yanında boyun için altın zincir ve küpeler öne çıkan unsurlardı. Kıyafetlerin tamamlayıcısı olan sim düğme ve baş takıları ise önemli bir aksesuar unsuru olarak giyim-kuşam ahenginin son parçasını oluşturmaktaydı.

Görüldüğü üzere 18. yüzyıl Trabzon'unda kadın kıyafeti temel unsurları bakımından farklılık göstermese de din ve zenginlik bakımından bazı değişkenlikleri vurgulamaktadır. Bu durum, ferace ve peçelerde kesin çizgilerle kendisini göstermektedir. Öte yandan maddî statünün bir göstergesi olarak farklılık, elbiselerde kullanılan kumaş kalitesinden, nakış, süslemeler ve takılardan anlaşılmaktadır. Neticede denilebilir ki; tüm bu farklılıklar ve benzerliklerle Trabzonlu kadınların giyim-kuşamı tereke kayıtlarına net bir şekilde yansımıştır.

EK1: TRABZON KADI SİCİLLERİNDE İNCELENEN TEREKELERİN BİLGİLERİ**Sicil No: 1874 / Varak 45**

- Tereke Sahibinin Adı: Ayşe binti el-hac Hüseyin
- İkametgâhı: Trabzon, Hoca Halil Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 2740 kuruş

Terekedeki Giysi Eşyaları	Miktar	Değer
1. Urma Zer kuşak	99 miskal	264 kuruş
2. Taşlı altın pul	24 adet	16 kuruş
3. İncili köstek	5 miskal	16 kuruş
4. İncili İstefan		30 kuruş
5. Altın incili perişan	20 miskal	50 kuruş
6. İncili altın zincir	4 adet/29 miskal	72 kuruş
7. Altın bilezik	1 çift/39 miskal	89 kuruş
8. Hurda top inci	20 miskal	50 kuruş
9. Altın zincir topları	3 miskal	6 kuruş
10. Taşsız altın hatem		2 kuruş
11. Sim mühr-i hatem		0,5 kuruş
12. Sim yaldızlı düğme	25 adet/9,5 dirhem	1,5 kuruş
13. Defa sim sağır düğme	308 adet/32 dirhem	8 kuruş
14. Üçayaklı altın küpe	2 çift	45 kuruş
15. Altın pul	91 adet	28 kuruş
16. Beyaz kumaş mintan	2 adet	30 kuruş
17. Al kumaş kaftan		12 kuruş
18. Altın takıyye	30 miskal	60 kuruş
19. Altın sorguç	1 çift	32 kuruş
20. Sim önlük kuşak	1 çift	10 kuruş
21. Cedit güvezi peştamal		5 kuruş
22. Sırmalı kırmızı çember		5 kuruş
23. Müstamel kırmızı peştamal		1 kuruş
24. Defa sırmalı çember kırmızı		3 kuruş
25. Sade kırmızı çember		1 zolata
26. Defa sırmalı yeşil çember		2 kuruş
27. Beyaz çember		2 kuruş
28. Beyaz şeritli makrama		1 rub

29. Müstamel Hindi baş makraması		1,5 kuruş
30. Sırmalı gömlek şeritleri	9 aded	5 kuruş
31. Geremsud yüze kaplı sincap kürk		14 kuruş
32. Mai Hatayi kaftan		10 kuruş
33. Al kumaş entari		3 kuruş
34. Yeşil şal kuşak		2,5 kuruş
35. Nefti çuka ferace		7 kuruş
36. Mai şayak ferace		2 kuruş
37. Köhne zerdeva peçesi nim ten kürk		4 kuruş
38. Peçe		1,5 kuruş

Sicil No: 1893 / Varak 11

- Tereke Sahibinin Adı: Mümine binti el hac Murad
- İkametgâhi: Trabzon, Bab-ı Bazar Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 373.5 kuruş 5 para

Terekedeki Giysi Eşyaları	Miktar	Değer
1. Müstamel alaca kutni kaftan		3 kuruş
2. Müstamel alaca kutni entari		3,5 kuruş
3. Sarı çukaya kaplı zerdeva peçesi köhne kürk		6 kuruş
4. Defa kara kaplı sincap ve kedi kürkleri		4 kuruş
5. Müstamel gömlek ve hırka		5.5 kuruş
6. Köhne peçe ve ferace kuşak		2,5 kuruş
7. Köhne hamam libası ve peştamal		1 kuruş

Sicil No: 1896 / Varak 24

- Tereke Sahibinin Adı: Fatıma binti Mehmed
- İkametgâhi: Trabzon, İskender Paşa Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 156 kuruş 2 para

Terekedeki Giysi Eşyaları	Miktar	Değer
1. Beyaz terlik		13 para
2. Gömlek	5	5 kuruş 9 para

3.	Hatayi kürk kabı	1	3 kuruş
4.	Kebe	1	51 pare
5.	Kaftan	1	3 kuruş 30 para
6.	Peştamal maa silecek		1 kuruş
7.	Alaca entari	1	76 para
8.	İhram	1	5 para
9.	Bogası parça	1	16 para
10.	Yaşmak	1	8 para
11.	Keten parça	1	90 para
12.	Kırmızı çember	1	20 para
13.	Kuşak ...	5	10 para
14.	Sim kuşak	1	16 kuruş

Sicil No: 1897 / Varak 90

- Tereke Sahibinin Adı: Kazasından Saliha binti Hüseyin
- İkametgâhı: Trabzon, Ortahisar Cami-i Kebir Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 84 kuruş 23 para

Terekedeki Giysi Eşyaları	Miktar	Değer
1. Köhne beden kürkü boğası	1	1,5 kuruş
2. Gömlek don	1/1	1,5 kuruş
3. Cedit gömlek	1	1,5 kuruş
4. Cedit peştamal	1	0,5 kuruş
5. Makrama	7	2 kuruş 5 para
6. Uçkur	3	2 kuruş
7. Alaca entari	1	70 para
8. Müstamel bürümcek gömlek	1	2 kuruş
9. Beyaz keten parçası		14 kuruş
10. Beyaz silecek makrama	1/2	30 para
11. Sim parçaları		2 kuruş
12. Köhne şayak ferace	1	2 kuruş
13. Mest ve pabuç	1 çift	20 para
14. Köhne peştamal	1	5 para
15. Ayak donu		0,5 kuruş
16. Baş makraması	1	15 para

Sicil No: 1901 / Varak 11-12

- Tereke Sahibinin Adı: Şerife Emine Hatun ibnetü Seyyid Hüseyin Efendi
- İkametgâhi: Trabzon, Debbağhane Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 2158.5 kuruş 40 akçe

Terekedeki Giysi Eşyası	Miktar	Değer
1. Mai valence maa ihram	2-2	3,5 kuruş
2. Defa mai valence	2	4 kuruş
3. Zerdeva kürk	1	30 kuruş
4. Sof ferace	1	5 kuruş
5. Diba entari	1	20 kuruş
6. Kumaş ayak kabı	3	4 kuruş
7. Defa beyaz ayak kabı	3	4 kuruş
8. Beyaz üstlük	1	4 kuruş
9. Keten parça	2	10 kuruş
10. Acem bezi entari		5 kuruş
11. Gömlek maa don	2-2	4 kuruş
12. Peştamal	1 çift	4 kuruş
13. Melez gömlek maa parça	1	4 kuruş
14. Köhne gömlek maa don	3-3	3 kuruş
15. Bürümcek		2 kuruş
16. Hatayi kumaş	1	25 kuruş
17. Bürümcek şeridi	1	4 kuruş
18. Sim çengel kuşak	1	25 kuruş
19. Elmas yüzük		20 kuruş
20. Altın hatem		4 kuruş
21. Defa sim hatem	4	2 kuruş
22. Sim parçaları		19 kuruş
23. İnci ber-vech-i tahmin		2 kuruş
24. Altın kuşak	Miskal 105	250 kuruş
25. İnci askı maa küpe	1	90 kuruş
26. Cebe kürk		4 kuruş
27. ... kakım kürk	1	12 kuruş
28. Hare cübbe	1	3 kuruş

29. Yemeni çember	3	3 kuruş
30. Şayak ferace	1	10 kuruş
31. Kontuş	1	5,5 kuruş
32. Çizme geniş	1	7,5 kuruş
33. Hatayi entari	1	8 kuruş
34. Defa beyaz entari	1	(silik)
35. Sim devat	1	30 kuruş
36. Hamam takımı	1	6 kuruş
37. Çit parça maa peştamal	2/2	5 kuruş
38. Köhne gömlek don ... terlik	2/2/1/1	10 kuruş
39. Mai valence maa keçe	3	2 kuruş
40. İncili çengel	1	25 kuruş
41. Sade sağır sim çengel	1	5 kuruş
42. Beyaz yüzük	1	5 kuruş
43. Diba parçası		2 kuruş
44. Müstamel hatayi entari		8 kuruş
45. Peştamal maa ipek		8 kuruş

Sicil No: 1901 / Varak 41

- Tereke Sahibinin Adı: Fatıma binti el hac Ali
- İkametgâhı: Trabzon, Çarşı Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 2136.5 kuruş

Terekedeki Giysi Eşyası	Miktar	Değer
1. Müstamel Keşan kuşak	1	3 kuruş
2. Alaca ve çikendez köhne sagir ve kebir entari	15	15 kuruş 1 rub
3. Köhne beyaz terlik	2	1 kuruş
4. Müstamel Şam alacası Kaftan maa düğme sim	1	6,5 kuruş
5. İpek kenarlı keten yemeni	138,5 adet	34 kuruş
6. Hatayi ve Edirne Şahi ve alaca parçacıkları		16 kuruş
7. Köhne yaşmak ve poşu çemberi	15 adet	4,5 kuruş
8. Mumi çember	4	3,5 kuruş
9. Cedit mor hatayi donluk	1	30 kuruş
10. Sim	15.5 dirhem	3,5 kuruş
11. Sim palancı ... küpe	1 çift	2,5 kuruş
12. Köhne Edirne şahi kaftan maa sim düğme	1	6 kuruş
13. Altın yüzük	3	12 kuruş
14. Köhne zerdeva peçe kürk	1	3 kuruş
15. Müstamel melez gömlek	4	6,5 kuruş
16. Sim kafesli ve kafesiz düğme	5 takım	6 kuruş
17. Mor Şam alacası donluk	1	6 kuruş
18. Venedik hatayisi kaftan maa sim düğme	1	12,5 kuruş
19. Köhne alaca bağırdağ	1 adet	1.5 kuruş
20. Fes	1	1 kuruş
21. Harci sim raht kuşak	215 dirhem	35 kuruş
22. Köhne şemseli çuka cübbe	1	5 kuruş
23. Müstamel hare kaftan maa sim düğme	1	15 kuruş
24. Meksur incili küpe	1	4 kuruş
25. Cedit kırk kalem peştamal	2	6 kuruş
26. Beyaz köhne üstlük	2	4 kuruş
27. Müstamel şayak ferace	1 adet	5 kuruş
28. Köhne hatayî sincap kürk	1	3 kuruş
29. Müstamel hatayî kakım kürk	1	8 kuruş

30. Gömlek	1	2 kuruş
31. İncili sim baş kuşak	1	5,5 kuruş
32. Meksur altın kùpe	1	4,5 kuruş
33. Altın bilezik	46 dirhem	130 kuruş 3 rub
34. Altın pul	28.5 miskal	70 kuruş 2 para
35. Altın kuşak	58 miskal	175 kuruş 18 para
36. Halis inci askılı altın kùpe çift	20 miskal	335 kuruş
37. Hurda inci	3.5 miskal	27 kuruş 1 rub

Sicil No: 1903 / Varak 19

- Tereke Sahibinin Adı: Emine binti el-hac İsmail
- İkametgâhı: Trabzon, İskender Paşa Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 879 kuruş

Terekedeki Giysi Eşyası	Miktar	Değer
1. Bürümcek gömlek	1	2 kuruş
2. İpek kenarlı gömlek	5	11 kuruş 12 para
3. Yaşmak	30	4 kuruş 11 para
4. İşleme çember	2	5 kuruş 34 para
5. Hatayi entari	1	6 kuruş
6. Toplu keten kaftan	1	16 kuruş
7. Keşan kuşak	1	6 kuruş
8. Defa işleme çember hamam	1	2 kuruş 37 para
9. Şayak çuka ferace	1	6.5 kuruş
10. Ayak donu	3	2 kuruş 7 para
11. İşleme uçkur	4	2 kuruş 32 para
12. Mumi çember	3	2 kuruş 15 para
13. Hamam gömleği maa havlu ve silecek	1 -2-1	5 kuruş 28 para
14. Cevzî hare kaftan	1	5 kuruş 10 para
15. Ayak kabı	3	4 kuruş
16. Güvez toplu peştamal	1	4 kuruş 21 para
17. Süfla yüzük	1	31 para
18. Cevzi hatayi kumaş	1	18 kuruş
19. İpek kenar gömlek	3	5 kuruş 18 para
20. İşleme uçkur	2	3 kuruş 7 para
21. Ayak donu	3	2 kuruş 14 para
22. İşleme nalın	1 çift	95 para
23. İşleme peşkir maa uçkur	4-1	3 kuruş 9 para
24. İpek kenarlı maa kenarsız keten yemeni	72	8 kuruş 30 para
25. Kolanlı gömlek	1	5 kuruş
26. Kırk kalem peştamal	1	41 para
27. Kumaş parça	1	2 kuruş
28. Telli yaşmak	1	3 para 3 kuruş
29. Sim raht kuşak	196 dirhem	29.5 kuruş
30. Altın küpe	1 çift	5 kuruş 8 para
31. İnci askılı küpe	1	4.5 kuruş

Sicil No: 1904 / Varak 61

- Tereke Sahibinin Adı: Esmen binti Mustafa
- İkametgâhı: Trabzon, Ortahisar Cami-i Kebir Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 9 kuruş 16 para

Terekedeki Giysi Eşyası	Miktar	Değer
1. Köhne şayak ferace	1	10 para
2. Çerçisiz ayak kabı	1	15 para
3. Hamam gömleği	1	10 para
4. Atik yüzük taşlı		8 para

Sicil No: 1907 / Varak 32

- Tereke Sahibinin Adı: Sofya binti Tutor
- İkametgâhı: Trabzon, Ayor Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 2985 kuruş 19 akçe

Terekedeki Giysi Eşyası	Miktar	Değer
1. Müstamel Yanbolu kebesi	4	12.5 kuruş
2. Köhne ihram	1	35 kuruş
3. Köhne zenne kürk	1	4 para
4. Kumaş mazruf zincir bab cebe kürk	1	7 kuruş
5. Müstamel gömlek	5	8 kuruş
6. Müstamel kumaş kaftan	3	56.5 kuruş
7. Serdeli çember	1	24 kuruş
8. Sim Uşak kuşağı	1	2 kuruş 3 para
9. Sim saç bağı	1	3 kuruş
10. Geremsudeli sim kuşak	1	45 kuruş 10 para
11. Sim çengel kuşak	1	1.5 kuruş
12. Çift işi sim kebir çengel kuşak	1	25 kuruş
13. Defa inci	1 miskal	4.5 kuruş
14. Sim ... kuşak	1	25 kuruş
15. Altın maa inci ...	1	73 kuruş
16. İnci boğaz dizmesi	1 miskal	70 kuruş
17. Defa inci boğaz dizmesi	1	15 kuruş
18. Defa altın maa inci ...	1	235 kuruş
19. Defa inci boğaz dizmesi	1	20 kuruş
20. Altın maa inci ...	1	125.5 kuruş
21. Altın maa inci ...	1	230 kuruş
22. Altın maa inci ... maa küpe		100 kuruş
23. Altın bilezik	1 çift	130 kuruş
24. Altın boğaz kesmesi	1	125 kuruş
25. Altın ...	1	6 kuruş
26. Altın boğaz dizmesi	2	41 kuruş
27. Altın yüzük	11	88 kuruş 31 para
28. Defa altın broz yüzük	1	25 kuruş
29. Defa altın fener yüzük	1	13 kuruş 30 para

Sicil No: 1910 Varak 21-22

- Tereke Sahibinin Adı: Fatıma binti Abdullah
- İkametgâhı: Trabzon, Çarşı Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 537 para

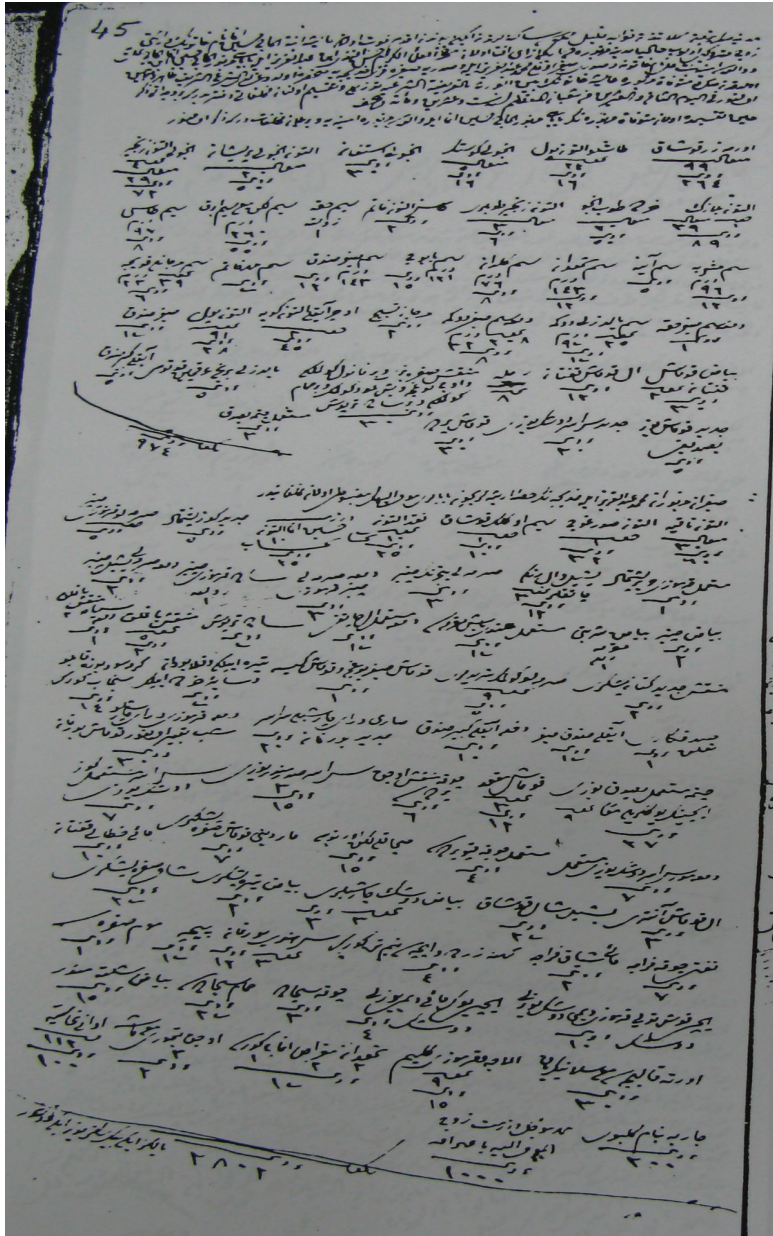
Terekedeki Giysi Eşyası	Miktar	Değer
1. Köhne gömlek	4	150 para
2. Müstamel şayak ferace	1	24 para
3. Müstamel mumi çember	1	37 para
4. Köhne kuzu kürkü	1	22 para
5. Cedit keten paçesi	2	190 para
6. Köhne kumaş kürk kabı	1	48 para

Sicil No: 1917 / Varak 59

- Tereke Sahibinin Adı: Şerife Fatıma binti Es-Seyyid Murteza
- İkametgâhı: Trabzon, Şirin Hatun Mahallesi
- Terekenin Toplam Miktarı: 1613 kuruş

Terekedeki Giysi Eşyası	Miktar	Değer
1. Köhne ayakkabı	2	5 kuruş
2. Köhne yaşmak		1 kuruş
3. Müstamel yeşil çukaya kaplı zerdeva kürk	1	25 kuruş
4. Gömlek maa don	5/6	15 kuruş
5. Köhne diba kaftan	1	15 kuruş
6. Köhne entari maa nebş maa şayak ferace	2/2/1	15 kuruş
7. Hamam çamaşırı maa kebe	1 takım	5 kuruş
8. Köhne mumi çember	3	3 kuruş

EK 2: TRABZON KADI SİCİLLERİNDE İNCELENEN BAZI TEREKELERİN ORJİNALLERİ

Kaynak: TŞS, No: 1874, s. 45.

...مردانه طبع و در محاسن آن حائوس قدر است ...
در آنی خلیع سعیدان فرکر رفته و صالیه و سوسا ...
...مردانه طبع و در محاسن آن حائوس قدر است ...
در آنی خلیع سعیدان فرکر رفته و صالیه و سوسا ...
...مردانه طبع و در محاسن آن حائوس قدر است ...
در آنی خلیع سعیدان فرکر رفته و صالیه و سوسا ...
...مردانه طبع و در محاسن آن حائوس قدر است ...
در آنی خلیع سعیدان فرکر رفته و صالیه و سوسا ...
...مردانه طبع و در محاسن آن حائوس قدر است ...
در آنی خلیع سعیدان فرکر رفته و صالیه و سوسا ...
...مردانه طبع و در محاسن آن حائوس قدر است ...
در آنی خلیع سعیدان فرکر رفته و صالیه و سوسا ...

Kaynak: TŞS, No: 1917, s. 59.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

- Trabzon Kadı Sicilleri: 1874, 1893, 1896, 1897, 1901, 1903, 1904, 1907, 1910, 1917.

BASIL KAYNAKLARI

- Davis, F. (2006). *Osmanlı Hanımı*. (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Ali. (1997). *Mevâ'idü'n-Nefais fî Kavâ'idü'l-Mecâlis*. Mehmet Şeker (haz.). Ankara: TTK Yayınları.
- Gürtuna, S. (1999). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnalçık, H. (1979-1980). "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı II*, ss. 1-65.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Lale, Ö. (1999). İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oğuz, G. (2011). "61 Numaralı Edirne Şer'iyeye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü", *Milli Folklor*, 92, ss. 106-116.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (I-II. cilt). İstanbul: MEB Yayınları.
- Quataert, D. (1997). "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 29(3), ss. 403-425.
- Sâmî, Ş. (1989). *Kâmûs-î Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tez, Z. (2009). *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, İstanbul: Doruk Yayınları.
- Tezcan, H. (1993). *Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, H. (1995). Ferace. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 12, ss. 349-350). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.